

Inhoudsopgave

04 *Juryrapport*

12 *Prijswinnaars &
Eervolle vermeldingen*

20 *Nominaties &
Overige inzendingen*

Juryrapport

JURERING DAG VAN DE ARCHITECTUUR — VERSLAG

Op 4 juni heeft het BAI 134 inzendingen mogen ontvangen. De inzendingen zijn direct geplaatst in de door Karin van Pinxteren ontworpen tentoonstelling in het stadskantoor.

De ontwerpen hebben alle een plek gekregen op volgorde van binnenkomst. De organisatie heeft op basis van de inschrijvingen een tentoonstelling ingericht voor 104 ontwerpen. Hierdoor zijn een aantal inzendingen op een minder prominente plek tentoongesteld. Helaas is in het stadskantoor niet meer ruimte ter beschikking gesteld. Het spreekt voor zich dat de jury alle plannen gelijke kansen gegeven heeft.

Op 8 juni vond de jurering plaats in het stadskantoor te 's-Hertogenbosch.

De jury bestond dit jaar uit:

- Sonja van der Beek — hoofd afdeling Ruimtelijke Ontwikkeling en Stedenbouw (voorzitter van de jury)
- Ellen van der Wal — Mecanoo architecten
- Thomas Kemme — Thomas Kemme Architectenbureau
- Frank Meijer — MTD landschapsarchitecten
- Rob Brinkhof — ecooloog/landschapsarchitect afdeling Openbare Ruimte en Verkeer

Om alle inzendingen goed te kunnen beoordelen is de volgende werkmethode voor beide opgaven afzonderlijk gehanteerd:

1. Voorafgaand aan de daadwerkelijke jurering heeft ieder jurylid de toelichtingen bestaande uit 150 woorden en 1 afbeelding ontvangen. Dit is de eerste anonieme kennismaking met de ontwerpen;
2. Elk jurylid krijgt individueel de gelegenheid om alle ontwerpen, door middel van de aangeleverde toelichting en maquette te bestuderen;
3. Na deze eerste ronde wordt het programma van eisen, met verplichte en niet verplichte onderdelen doorgenomen;
4. Vaststellen beoordelingscriteria. De beoordelingscriteria zijn bekend (wedstrijdprogramma) en gezamenlijk wordt bediscussieerd welke aspecten zwaarder of minder zwaar tellen;
5. Een eerste selectie van de ontwerpen volgt doordat ieder jurylid gevraagd wordt een aantal persoonlijke nominaties (maximaal 8) voor te dragen en deze te motiveren;
6. Alle door de jury individueel aangedragen nominaties worden verzamelen en inhoudelijk getoetst aan de gezamenlijk vastgestelde criteria;
7. Uit deze discussie komen de genomineerden;
8. Tijdens de laatste stap discussieert de jury om te komen tot het kiezen van de winnaars.

Aangezien het dit jaar 2 aparte opgaven betreft, bespreekt de jury als eerste de algemene vraagstelling: waarom is de prijsvraag uitgeschreven en wat is het doel?

Aanleiding is de ambitie van de gemeente 's-Hertogenbosch om (de omgeving van) het Engelermeer te ontwikkelen tot een hoogwaardig natuur- en recreatiegebied, gericht op de beleving van natuur en water. Het gebied voldoet aan alle voorwaarden voor dat streven: het biedt voldoende ruimte en is goed te ontsluiten — gelegen aan de A59, vlak bij de stad en de kernen Engelen en Haverleij. Het aaneengesloten wateroppervlak zal door de verdere ontgronding toenemen tot ongeveer 106 Ha; dit zal de gebruiksmogelijkheden van het water vergroten.

Als gevolg van deze ontgronding zullen de randen heringericht moeten worden; hierdoor ontstaan er mogelijkheden om nieuwe functies aan deze randen te situeren, die het gebied nog aantrekkelijker maken. Rond het bestaande Engelermeer ligt het natuurgebied Meer van Engelen (Staatsbosbeheer), een prachtige ecologische zone, diverse stranden met

toiletvoorzieningen en drie plassen waar gezwommen, gesurft en gewandeld wordt. Kortom, een plek om te ontmoeten en te recreëren!

Om haar plannen op termijn waar te kunnen maken is de gemeente op zoek naar ideeën voor het totale gebied en een multifunctionele voorziening voor watergebonden activiteiten. Een locatie waar zeil- of roeiverenigingen gebruik van kunnen maken, waar outdoor activiteiten worden georganiseerd en waar dagjesmensen na een stevige wandeling rond het meer op verhaal kunnen komen met een kop koffie.

‘De jury constateert dat het ambitieniveau van de gemeente aansluit op de potentie van de plek hetgeen de mogelijkheid biedt het minimale programma zoals gesteld in de prijsvraagvoorwaarden te overstijgen. De meeste deelnemers hebben deze potentie gezien!’

LANDSCHAPPELIJKE VISIE

beoordelingscriteria deelopdracht ‘visie Engelermeer’

De jury zal de ontwerpen in deze categorie, zoals aangegeven in de wedstrijdvoorwaarden beoordelen aan de hand van de volgende aspecten:

- De samenhang tussen verschillende schaalniveaus (paviljoen / landschapsvisie);
- Het idee voor de invulling, als hoogwaardig natuur- en recreatiegebied;
- Het landschappelijk ontwerp op zich en ten opzichte van de stad;
- De bruikbaarheid van het idee;
- De ontwikkelingsstrategie om het idee te realiseren;

DISCUSSIE BEOORDELING

De plangrenzen lijken even heftig als opgelegd. Vooral de A59 blijkt een te grote barrière. Onverwacht grijpen weinig ontwerpen de gelegenheid aan de burg te slechten met de stad, de kruiskamp. De verbinding met Vlijmen en de Haverleij wordt wel vaker opgepakt. Het valt ook hierbij op dat men graag binnen de plangrenzen blijft ontwerpen zonder aansluiting te zoeken bij de grotere schaal. Het functioneren van de plas in een grotere context wordt daarbij vaak gemist. De schaal waarop de plas bekeken kan worden is regionaal. De meeste ontwerpen presenteren een strategie voor de plas zelf, maar doen geen uitspraken over de relatie van de plas met de omgeving. Een visie is geen ontwerp en dit zou deze vrijheid moeten geven.

De opgave spreekt zich met name uit over de zonerings. Ecologie ten opzichte van recreatie, intensief ten opzichte van extensief, mag men er komen of niet, waar kan ik parkeren en waar niet. Dit is verder door de meeste ontwerpers duidelijk uitgewerkt. Er zijn maar een paar visies die de relatie met de omgeving aangaan.

NOMINATIES ‘LANDSCHAPPELIJKE VISIE’

Elke inzending met 1 stem of meer komt ter tafel om het betreffende jurylid de gelegenheid te geven de kwaliteiten van het plan toe te lichten. De landschappelijke visies met meer dan 3 stemmen zijn sowieso genomineerd.

Deze inhoudelijke discussie levert uiteindelijk de volgende nominaties en winnaars op:

Water en zand, pagina 24

Laten we niet teveel afgraven, maar nu eens toevoegen! Een mooi duinlandschap dat past bij de ambitie van het Engelermeer. Tevens voorziet het ontwerp in een duidelijke zonerings, waarbij de schaal treffend is. Er wordt echt een landschap gemaakt!

De aansluiting met de stad en de omgeving lijkt echter ‘duister’.

Omloop, pagina 39

Een zeer helder gepresenteerd plan. Goed ingebed in de omgeving. De genoemde ecologische route wordt wel genoemd, maar niet verder opgepakt of ontworpen. Dit wordt als een gemiste kans gezien. De driesprong in het water, alhoewel specifiek benoemd, wordt toch als storend ervaren. Er lijkt daarbij veel ruimtelijkheid verloren te gaan. Het strand aan de noordkant is goed gevonden. Een duidelijke wens van bewoners van het plangebied Haverleij.

Pollen des Engelermeer, pagina 34

Geprogrammeerde terpen en natuurlijke terpen. Veel vormwil levert mooie plekken op en een erg attractief beeld. Er is echter moeilijk verbinding te leggen. Diverse bruggetjes moeten de pollen schakelen. Tussen de terpen (pollen) liggen de rietvelden. Het contrast met het bestaande landschap is echter groot. De verbinding met de omgeving is goed onderzocht, maar door de ingreep wordt het open landschap mogelijk juist geblokkeerd. Het is een vondst dat Vlijmen aan de plas komt te liggen!

EERSTE PRIJS €5000,—

Poldermodel, pagina 14—15

DE TWEEDE PRIJS €2000,—

Engelenstrand, beleving en sfeer, pagina 16—17

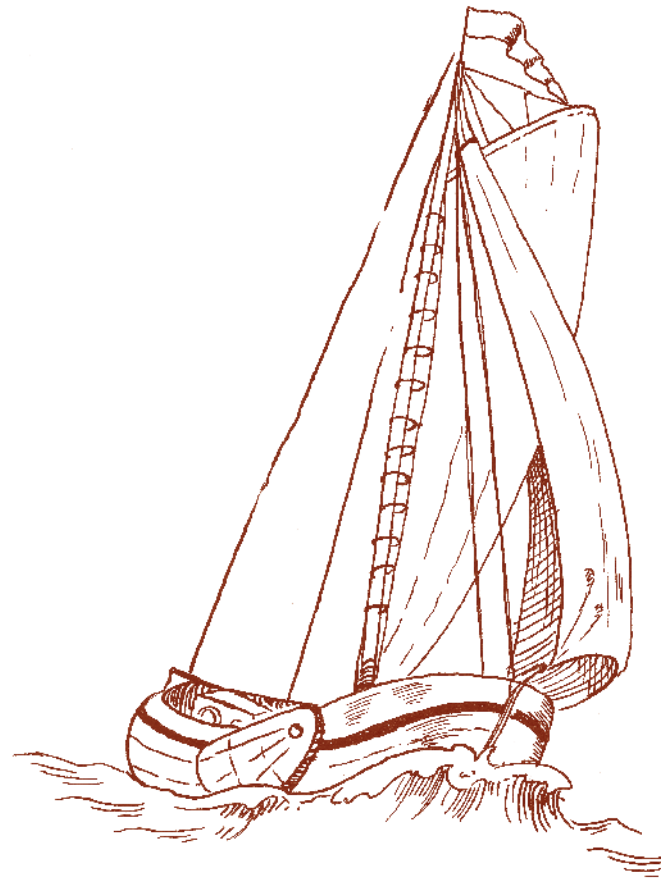
Eervolle vermelding

*12 Analogue to Beyond *AB*, pagina 18—19*

Namens de jury en werkgroep,

Michael Bol

juni 2010 — Bosch Architectuur Initiatief

*Prijs
winnaars
& Eervolle
vermelding*

Poldermodel

De hut van mie pils

JURYCOMMENTAAR

Het plan spreekt zich uit over een duidelijke koppeling van de Haverleij tot de locatie van het watersportpaviljoen... een fascinerende plek.

De koppeling met de kruiskamp wordt niet te veel geaccentueerd. Dit lijkt een terechte stap. Er wordt een andere keuze gemaakt om het gebied binnen te komen. Men kan vanaf hartje stad, via de Ertveldplas, de Diezemonde (langs het kanaal) aansluiten op de Haverleij. Een prachtige landschappelijke route! Ook het parkeren in het midden van het profiel wordt bijzonder gefaciliteerd.

Het betreft een ingreep die duidelijk is, waarbij de jury verdeeld reageert op de 'hardheid' waarmee het parkeren het plangebied penetreert. De lijn is erg interessant, maar gaat mogelijk te zwaar worden door het parkeren. Gaat dit niet onrustig worden? De toekomstige aansluiting op de A59 zou tevens roet in het eten kunnen gooien, waardoor de jury twijfelt aan de directe toepasbaarheid. Als visie, concept is dit het beste idee, maar het profiel van de route en de aansluiting met de A59 gaan veel studie vragen. De jury ziet erg veel potentie in de plankaart en vraagt aandacht voor een vervolgstudie: het integraal oplossen van de knoop Vlijmen, afslag A59 en het plangebied. De organisatie zal het winnende ontwerp ter realisatie aanbieden aan de gemeente.

Eerste prijs

Zie ook het watersportpaviljoen bij deze inzending, pagina 16 — 17

Met Haverleij is de stadspolder Engelen een nieuw landschap geschonken. Recreatie, kastelen, golf, groen, wonen, romantiek, vestingwerken en ecologie, gaan moeiteloos samen.

Een eendagsvlieg?

Het Engelermeer biedt kansen om dit bijzondere 'poldermodel' meer manifest te maken. Niet als nieuw project, maar als vervolg. Zoals de gesoigneerde golfbaan de entiteit draagt en kleurt, zo zouden de drassige ruige ecologische komgronden het generale beeld van Engelermeer moeten blijven. Als één onontgonnen en autoloze 'everglades', waarin de naturalist en wandelaar van binnenuit zelf zijn weg wel zoekt.

In de omtrekkende beweging van het Engelermeer mag de 'recreatieve pit' niet worden prijsgegeven. In het open hart van de ecologische krans wordt de (abrupt eindigende laan) Bellaard van Haverleij doorgetrokken, dwars door en over het Engelermeer. Slot Haverleij wordt direct verbonden met het waterpaviljoen en de fietsroute richting stad. De Bellaard vormt een tweebaansweg met een wisselend op de functie ingericht profiel. In het midden wordt geparkeerd, direct aan de randen gerecreëerd. Aan de laan hechten de kastelen en recreatieve functies.

**JEROEN VAN DE VEN,
HENK KORTEWEG & NIELS WALTERS —
TARRA ARCHITECTUUR EN STEDENBOUW**

Engelenstrand

JURYCOMMENTAAR

De rivierkribben! De pieren aangelegd in het Engelermeer geven steeds een nieuwe sfeer, aan elkaar geregen door een recreatieve boulevard. Zeer efficiënt georganiseerd. De jury vindt dat de infrastructuur goed is aangelegd om land en water natuurlijk te kunnen laten ontwikkelen. De juiste schaal-ingreep! Geen bruggen of moeilijke waterbouwkundige kunstwerken. Het programmatische toegevoegde ecologische wooneiland wordt, na enige discussie, uiteindelijk toch als kans gezien. Een plek voor bio-woningen (rood voor groen-woningen)? De jury ervaart in de economische potentie ook een bedreiging voor de identiteit van het gebied.

Tweede prijs

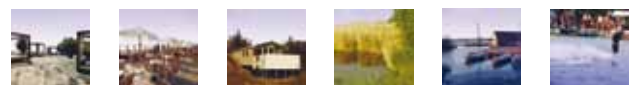
Het Engelermeer waar intensieve recreatie goed samengaat met respect voor de natuur. De Functies gescheiden, natuur, verblijven en recreëren. Flaneren over het strand en steigers, zonnen op het zuiden gerichte stranden. Uitzicht op de natuur aan de overkant waar rust en stilte heersen. De beleving van het westelijke oevers is het deel waar gerecreëerd wordt, een waar men het gevoel krijgt aan zee te zijn. Een meer met lange zandstranden, strandtenten, houten steigers, rietvelden en duinen. De kleinere baaien en duinpannen zorgen voor beschutting en ontnemen het gevoel van massaliteit. De rietvelden en duinen zorgen tevens voor een mindere geluidsbelasting door de recreant en verkeer van de A59. Stranden met langzaam aflopende oevers zorgen voor veilig zwemwater. Verblijfsrecreatie scheiden van de intensieve dagrecreatie. Verblijven in ecologische woningen op een schiereiland, enigzins afgescheiden. Een tentencamping met een groene buffer richting snelweg. Engelenstrand, contrast oost- en westzijde

Engelenstrand, beleving en sfeer

Veel te bieden voor de recreant, een intensieve én een extensieve zijde. In het westen ligt het strand voor sport en ontspanning. Flaneren op lange houten steigers, en lange strandwandelingen. Varen met de fluisterstille bootjes van zuid naar noord en vice versa en uit te stappen om een hapje eten in de strandtent of te loungen bij het strandpaviljoen.

In het oosten is er de natuur voor rust en stilte, hier kan worden geroeid tussen de rietkragen, langs de eendekooi en door de natuur. Een rondje door de natuur over struinpaden en feitspaden. Uitloopgebied van omliggende stad en wijken. Langs de oevers aan de oostzijde van het meer worden kleinere eilandjes aangelegd, zo ontstaat een buffer en beschermd de natuur.

TACO DE MARIE, JOORT BARENDRECHT & HANS HAVERS — GRONTMIJ / GRONTMIJ / EVOKE

Analogue en beyond: *AB*

Eervolle vermelding

JURYCOMMENTAAR

De duurzame ideeën-fabriek: alles wat gepresenteerd is, is duurzaam vormgegeven. Dit is het hoofdthema. De jury kan deze vergaande ambitie niet volledig beoordelen, maar waardeert het statement enorm. Ook de zonering spreekt aan. Het lijkt iets te veel een optelsom van gadgets, maar wel met een prachtig ontworpen paviljoen. Jammer genoeg is dit geen aparte inzending geworden!

Roots of *AB* is in water to nature. With introducing both a spiritual and vertical depth, in synergy with the typical horizontal landscape, a new awareness of being in nature is presented. In addition to the common outdoor-activities *hiking, walking, swimming, sailing, cycling, relaxing* 'AB — Analog to Beyond' adds one special element per activity-area to enjoy and experience the beautiful nature of 'Engelmermeer' throughout all seasons. The watersport-pavilion designed as a sanddune to enjoy a new created panorama-view over the infinite landscape, the water-tunnel to experience the DNA of the water above and the rain-pavilion as a meditative and spiritual place. With its extraordinary rich scenery, *AB* generates a deep appreciation of life and nature. Having careful designs and strategic elements in an innovative, upcycling, and creative way, all life around Engelmermeer, the city of Den Bosch and beyond, *AB* — 'Analogue to Beyond' will shine as a strong regional identity.

MASAYUKI TAJIMA — CHEF DESIGN

Nominaties & Overige inzendingen

22	Volg het spoor	48	Natuurlijk weefsel, landschapsvisie Engelermeer
23	REM	49	Natuurlijk actief
23	Parels van het Engeler- meer: routes vol beleving	49	De Bossche Bedelketting
24	Water en zand	50	Vrijtijdscentrum Engelermeer
25	Trinitas	51	Op zand sporen
26	Uitzicht	52	De Bossche baan, natuurlijk pretpark op het Engelermeer
27	1.2.3		
28	Voel je verbonden met het Engelermeer		
29	Meer meer		
30	Wheels of Heaven		
31	Meerdanwateris-		
32	Wandel, vaar, bouw en bewonder		
33	Graaslanden		
34	De vrienden van het Engelermeer		
34	Pollen des Engelermeer		
35	Flora en Fascia		
36	Engelermeer: landschap van 4 vervlochten ecotopen		
37	BLVD		
38	Polderforten en stadsmoerassen		
39	Omloop		
40	Natuurlijk! Engelermeer		
41	Tapis-plein		
42	Extravert landschap		
42	Grond		
43	Beverlust		
44	Parel tussen appel en aardappel		
45	Natuur in zicht		
46	Verdeel, verbind & heers-		
47	Riverscape 2020		

Volg het spoor MARLEEN LODDER, SIENTJE VAN DER VEEKEN & MAARTJE VAN DER WEIJDEN

Om alle schatten van het Engelermeer door de bezoekers te laten verkennen is er een SPOOR uitgezet. Dit SPOOR is de hoofdwandelroute die de drie paviljoens met elkaar verbindt. De hoofdroute heeft overal dezelfde vormgeving. Hij bestaat uit biopolymeerprofielen die transparant zijn zodat er ledlampjes in aangebracht kunnen worden welke in de avond de route doen oplichten.

Tussen de paviljoens bevinden zich uitkijktorens waar men in kan klimmen. Het zijn herkenningpunten langs de route waar men de kans heeft het gebied te kunnen overzien en tevens kunnen er activiteiten aan de torens

worden gekoppeld. Aan de hoofdroute bevinden zich verschillende avontuurlijke themaroutes waar verschillende sportieve activiteiten kunnen worden uitgeoefend. Dit zijn de mountainbike-route, de kanoroute, een survivalroute, een ruiterroute, een bosroute en een fietsroute. Deze themaroutes lopen door de verschillende 'sferen' van het gebied te weten: het strand, het moeras, het duikwater, het viswater, het bos en de boulevard.

Zie ook het watersportpaviljoen bij deze inzending, pagina 26

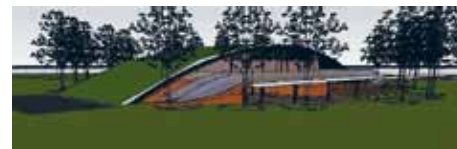
REM ANTHONY LITJES — ADA ENTERPRISES

De kern van de visie is het verbeteren en optimaliseren van de bestaande structuur. Tevens worden er nieuwe functies toegevoegd op selectieve wijze, zodat een betere en

breder gebruiksmogelijkheid ontstaat. Het gebied is in twee delen opgedeeld; het fiets- en wandelgedeelte en het sport- en spelgedeelte. De watervlaktes zijn daarop afgestemd.

Aan de buitenzijde van het plan loopt de bestaande infrastructuur, daarom zijn direct aan de ze structuur de parkeerplekken geplaatst met uitzondering van de plekken in het sport- en spelgebied. Alle ingrepen dienen zo milieu bewust aangelegd te worden en ten allertijden kunnen worden opgegeven zonder consequenties.

In het fiets- en wandelgebied is een rust gebied waar de natuur meer zijn gaan kan gaan terwijl in het sport- en spelgebied een intensiever gebruik zal toestaan. Door het gehele gebied zijn wel klein thema speelplaatsen gesitueerd welke met paden aan elkaar verbonden zijn.

Zie ook het watersportpaviljoen bij deze inzending, pagina 26

Parels van het Engelermeer: routes vol beleving

JORIS DEKKERS & MICHEL MOERLAND

Het Engelermeer heeft vele kwaliteiten en biedt vele potenties voor in de toekomst. De bijzondere locatie, de prachtige natuur, de recreatie spots, en het water. Deze kwaliteiten worden door de 'routes vol

beleving' aan elkaar gekoppeld en door de 'parels' versterkt als routenetwerk.

Door het herdefiniëren van de profielen langs het Engelermeer krijgt de route een eigen identiteit, die wordt toegepast op de verschillende landschappelijke eenheden. Zo ontstaan er drie routes

met een naam uit de historie van 's-Hertogenbosch die de gebieden onderscheiden. Door het herijken van deze deling ontstaat de juiste schaal en maat in het gebied met respect voor de ecologische en recreatieve zone. De gehele belevingsroute heeft een eigen identiteit door de beleving van het water in combinatie met zijn context. Op de bijzondere momenten in de route zijn enkele 'parels' om stil te staan bij de variatie die het Engelermeer biedt. De parels zijn ingevuld met functies voor verschillende doelgroepen, zodat het Engelermeer voor iedereen toegankelijk wordt en de beleving van het gehele gebied opnieuw wordt ervaren.

Zie ook het watersportpaviljoen bij deze inzending, pagina 26

Water en zand

DELVA LANDSCAPE — DINGEMAN DEIJS ARCHITECT

Diep in de ondergrond ligt de blauwe schat van het Engelermeer verborgen, de Roerdalslenk. Een tektonische vallei die kalkrijk, regionaal grondwater van zo'n 1000 jaar oud naar de laagte van het Engelermeer voert. Om die schat aan de oppervlakte te brengen moeten we verder gaan met graven. Flauwe oevers en verlaging van het maaiveld

brengen kwel aan de oppervlakte waardoor ze beschikbaar komt voor waardevolle natuur. Natuur wordt beleefbaar in een systeem van eilanden, natte weiden en wilgenbossen.

Het geplooid landschap is ruiger, gemaakt met resten van de zandafgraving. Vergraven zandhopen geven de vrijheid om het bewegelijke en dynamische karakter van de plek voort te zetten. Ze nemen het programma in zich op tot een zone waar recreatie en natuur samengaan. Een panoramisch uitkijkpunt op de hoogste plek en vennen in de laagte. Regenwater maakt een zuur milieu van vennen die boven het grondwater, in de arme zandgrond liggen. De paviljoens zijn onderdeel van het vergraven landschap. Oeverzwaluwen nestelen in de zandhellingen aan het water.

Engelenmeer: Blauwe parel in Groene Delta

Zie ook het watersportpaviljoen bij deze inzending, pagina 27

Reizen land en water

Trinitas NORA ELISABETH MÜLLER & TIM PRINS — P-EN-M

Stepping stones

Individuele paden

Focus punten

Bruggen

Natuur en cultuur

Belevingsveld

De Blarcton

De visie voor het Meer van Engelen omvat strategieën en elementen die op de balans tussen natuur en cultuur, tussen rust en activiteit en tussen ingrijpen en loslaten. Tussen land en water wordt een zone vastgelegd, die bij wateroverlast als overstromingsgebied kan dienen.

Stepping stones dienen als herkenningspunten. Ze verbinden de stedelijke gebieden met het Engelermeer en creëren identiteit. Individuele paden bieden routes met variërende afstanden.

Focus punten dienen als katalysator. Een stapsgewijze ontwikkeling laat een adaptieve planning toe.

Bruggen verbeteren de toegang en maken ingangen en verbindingen zichtbaar.

Natuur en cultuur zijn de ervaarbare tegen-

stelling en eenheid. De symbiose van oorspronkelijke/gecultiveerde natuur en cultuur is programma. Drie-eenheid tussen flora, fauna en mens ontstaat door wederzijds respect. De ruimtelijke gradatie maakt een gecontroleerde uitwisseling mogelijk. De Historie van het Engelermeer speelt een

belangrijke rol. Zand en water zijn de hoofdelementen in activiteit en functionaliteit.

Zie ook het watersportpaviljoen bij deze inzending, pagina 27

Uitzicht **ARD BUIJSEN, IRIS PENNOCK & WILKE DIEKEMA — STUDIO DIEKEMA**

De polderplas

Ooit onderdeel van het uitgestrekte kom- en oeverwallenlandschap langs de Maas. Nu gelegen tussen stad en ruilverkavelingspolder. Het nieuwe, grote Engelermeer geeft uitdrukking aan die overgangssituering. Open naar de polder, intiem en besloten naar de stad. Plas en oevers, water en land, worden opgevat als één samenhangend nieuw natuurgebied. Voor de recreant wordt de nieuwe polder-natuur de onderscheidende kwaliteit ten opzichte van de bosplassen aan de zandkant van 's-Hertogenbosch.

Riet

Er wordt ingezet op rietontwikkeling, zowel op de grillig verlopende oever aan de polderzijde als in het water. Het landmilieu herbergt

nestgelegenheid en bescherming en wordt onderdeel van het rondje plas, struinnatuur. De drijvende rieteilanden fungeren als golfbreker en verbeteren het fourageer- en leefgebied voor vogels en vissen.

Zonering recreatie

Het nieuwe waterpaviljoen is gelegen tussen de compacte zwemplas en de ruime zeil-, surf-, kano- en visplas tussen de intensief gebruikte oevers en de rustige rietoevers. Het vormt zowel het vertrekpunt als rustpunt voor zowel de watersporter als de wandelaar.

Zie ook het watersportpaviljoen bij deze inzending, pagina 20—21

1.2.3 JEAN HENDRIKS & RUUD VERSTEGEN

De ontsluiting van het Engelermeer ligt aan de A59. Een doorzicht vanaf de snelweg maakt de relatie voelbaar. Fietsers en voetgangers vanuit West wacht een duinbeleving. Parkeren is decentraal langs de weg, voor de fietsers is er ook een centrale fietsenstalling. De strandbadfunctie wordt omsloten door een groene wal die beschutting biedt. De vorm is een spiegel voor de dijkwal van Vlijmen en markeert een duidelijke overgang; daartussen landschappelijke groen. Een podium en tribune maakt happenings mogelijk. Het natuurgebied wordt omgeven door watergangen en krijgt daarmee z'n eigen identiteit. Vier groenbanen maken de verbinding met de omgeving en zorgen voor doorlopende lijnen. Het natuurgebied krijgt het karakter van een lagune; ecologische rijkdom en interessante beleving. In het noorden ligt een ingesloten waterplaats voor de vissers. Het grote water is voor de watersportfunctie. Elementen

als steigers markeren de overgangen met andere functies. Een lang lint van gekleurde drijvende eilanden biedt mogelijkheden voor recreatie, en bescherming van rietkragen.

Zie ook het watersportpaviljoen bij deze inzending, pagina 27

Voel je verbonden met het Engelermeer

DANNY VAN KESSEL

Al jaren vormt het Engelermeer de plek om door de natuur te wandelen of fietsen of om lekker op het strand te liggen. Dit plan speelt hierop in en versteekt het gebied middels het antwoord op een drietal vragen. Waarom ontbreekt het aan een goede verbinding tussen Den Bosch en het Engelermeer? Om Den Bosch optimaal te laten profiteren van de schat aan natuur en recreatie welke op een steenworp afstand liggen, brengt het plan een directe verbinding tussen beiden aan. De brug is van alle kanten te betreden door zowel voetgangers als fietsers. Ter hoogte van het Engelermeer waaiert het pad uit het gebied in. Waarom wordt de automobilist een blik op de prachtige natuur misgunt? Momenteel ligt de A59 verscholen tussen twee zandwallen waardoor het Engelermeer voor de

bestuurder verborgen blijft. Door deze wal op vier plaatsen te doorbreken krijgt de bestuurder een glimp van het gebied mee waarbij het zicht tot op het water reikt. Waarom wordt het Engelermeer slecht voor een klein gedeelte als echt natuurgebied ervaren? Door het karakter van het natuurgebied door te trekken langs de gehele oever, wordt het gebied als een groot natuur en recreatiegebied beleefd. Door de beplanting door te trekken krijgt het gebied een duidelijk eigen karakter en vind het de aansluiting met de Moerputten in het zuiden en de Maas in het noorden.

Zie ook het watersportpaviljoen bij deze inzending, pagina 28

Meer meer

PHILIP KOENEN — PH. KOENEN ARCHITECT

Met de ontwikkeling van het Engelermeer vullen natuur en recreatie elkaar aan.

Het bos

Aan de Zuid en Oost zijde van het meer, ontwikkeld de natuur zich tot een dichte bosachtige omgeving. Assen bieden er zicht doorheen. Kleinere paden en open plekken, die op de assen aansluiten, nuanceren dit. Daarbij zijn de beschutte stranden uitgebreid en gerenoveerd.

De oever

Aan de Noord en Oost zijde, is de oever van het meer verlengd, door 'krekens'. Dit gebied combineert oevers met weiden en bied daarmee een eigen flora en fauna. Er doorheen slingeren voetpaden en een fietspad, met daaraan steigertjes en paadjes.

De kavels

Aan de Westzijde van het meer zijn, op kavels, functies toegevoegd. Een brede wandel en fietszone verbindt de aaneenschakeling van recreatieve mogelijkheden.

De drie verschillende gebieden zijn duidelijk begrensd, ze bieden een interessante omgeving voor recreatie en ecologie en zijn nu een karakteristiek van het Engelermeer.

Zie ook het watersportpaviljoen bij deze inzending, pagina 28

Wheels of Heaven

GREET DRAULANS — LAIKA ARCHITECTEN BVBA

Het gebied rond het Engelermeer is op te delen in 2 grote zones:

Ecologische zone

Een ongerept stukje natuur. Natuur blijft natuur, onaangeroerd. Het ecohuis als trefpunt en informatiekanaal: verantwoord omgaan met milieu en natuur.

Paviljoen voor milieu-educatie, gericht op kinderen van het basis-

onderwijs door animatie onder de vorm van themawandelingen en spelletjes. Een kennis-making met de natuur en het milieu in een steeds grotere verstedelijking van het landschap.

Recreatiezone

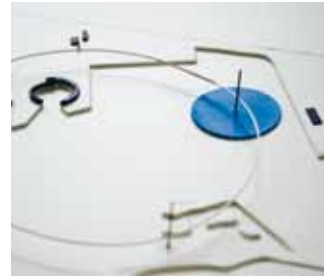
Respectvol omgaan met de natuur.

Natuur versus recreatie, sport en cultuur.

Het centraliseren van verschillende recreatieve, sportieve en culturele invullingen:

In plaats van de activiteiten te verspreiden over het Engelermeer en hierdoor de natuur te belasten, de activiteiten centraliseren in een afgebakende zone omringd door de natuur.

Een amfitheater als afzonderlijke entiteit in het Engelermeer, in de vorm van een watercirkel.

Symboliek

De ronde vorm als verwijzing naar watercirkels.

Watercirkels als een natuurlijk fenomeen. Eén specifieke accommodatie toegelicht: de luchtfiets.

Beleving van de natuur

vanuit een ander perspectief. Een meerwaarde bij de ervaring van het landschap.

Zie ook het watersportpaviljoen bij deze inzending, pagina 29

overstroomde gebied

als knoep

vergeet de natuur

aan een natuurgebied

harde oever

het is ingaan en uitgaan

ingang

eniger | vlak

Meerdanwateris-

FROUKJE NAUTA, REMCO MULDER & MARIAN DE VRIES

Meer dan water is ruimte voor mens, flora en fauna in een bijzondere symbiose. Een meer is meer dan water. Het gebruik van de oevers biedt ongekende mogelijkheden.

Het rationele lijnenspel van zandwinnings- en buitenpolder contrasteert met het natuurlijke en reliëfrijke karakter rond de eendenkooi. Dit contrast wordt in het ontwerp verrijkt.

Aan de natuurlijke zijde laten we de natuur haar gang en worden omringende natuurgebieden aan elkaar verbonden. Het gebied wordt extensief gebruikt. Afwisseling van steile en flauwe oevers, reliëf en bodemsamenstelling maken het gebied van grote ecologische waarde.

De gecultiveerde zijde leent zich voor intensieve watersportrecreatie en wordt via de snelweg gekoppeld aan de regio. Het bestaande lijnenspel van sloten vormt de basis voor een rabattenstructuur van watergangen en landtongen met verschillende maaiveldhoogten. Deze ingreep zorgt voor ecologisch interessante

gradiënten. Er ontstaat een rijk gecultiveerd landschap voor activiteiten als vissen, kanoën en wandelen.

De lijnen van het cultuurlandschap worden benadrukt door kenmerkende damwanden. Twee daarvan dragen het watersportpaviljoen, dat fier boven het water prijkt.

Zie ook het watersportpaviljoen bij deze inzending, pagina 29

Wandel, vaar, bouw en bewonder

JOOST BOUWMAN, JOS VAN DEN HURK & PETER LUBBERS
— **BURO LUBBERS**

Gedifferentieerde landschappelijke connector

Dit plan wil de identiteit van het Engelermeer verstevigen door verbindingen te leggen, door de losse eindjes aan elkaar te knopen tussen de verschillende deelgebieden en de omgeving. Door allereerst de

zuid-westzijde van het gebied te vernatten, zal het meer een blauwe schakel vormen tussen de zuidelijk gelegen natuurgebieden als de Drunense Duinen en de noordelijk gelegen Maas. De rabattenstructuur met dijkes en lagere natte delen geeft een herkenbaar beeld. In de ecologische zone aan de oostzijde van het meer worden moerassige struingebieden met knuppelpaden voorzien. Door koppeling van de verschillende waterpartijen, waar fluisterbootjes kunnen varen, ontstaat hier een sfeer van een 'kleine Biesbosch'. De bosschages in de recreatieve zone worden uitgebreid en aangevuld met andere soorten bomen en struwelen. Zo ontstaat een gebiedseigen arboretum, aangelegd in de vorm van een Engelse landschapstuin. Een padenstructuur koppelt de gebieden aan elkaar. Toegevoegde objecten aan de waterkant moeten de drie gezichten van de rabattenstructuur, de ecologische zone en het arboretum

beleefbaar en begaanbaar maken.

Zie ook het watersportpaviljoen bij deze inzending, pagina 28

Graaslanden

JEROEN VELTMAN & MARIJN WITTEVRONGEL

In het landschap rondom het Engelermeer zagen wij een aantal kwaliteiten welke het gebied een uniek karakter geven door ze strategisch in te zetten. Het gebied bevindt

zich op een overgang tussen cultuur en natuurlandschap. De in het gebied aanwezige typologie van de boerenhoeve en langgerekte verkavelingen zetten we in om het gebied in groene kamers op te delen. De aan het meer gelegen recreatievoorzieningen krijgen een duidelijker karakter en worden op meerdere plekken rondom de plas gesitueerd.

Het gebied wordt

voorzien van een aantal duidelijk herkenbare entree poorten. Grote grazers zorgen ervoor dat de gras weiden op een gematigde manier kunnen verwilderen terwijl de beboste gebieden juist onderhouden worden. Ter begrenzing van het gebied en om de waterberging te kunnen sturen wordt de brede sloot aan de zuidzijde uitgebreid tot ringsloot om het gebied heen. Het aanwezige bos wordt toegankelijker gemaakt en nestvoorzieningen worden verder uitgebreid. De natuur wordt hiermee zodanig versterkt dat de ecologische verbinding tussen de EHS ten noorden en zuiden van Vlijmen evident is. Een verhoogd deel van de A59 maakt de ecologische verbinding nog sterker en ontstaat een prachtig zicht vanaf de snelweg over het gehele gebied.

De vrienden van het Engelermeer

MARIANNE VAN LOCHEM

De foto is geen bestaande situatie maar een fotomontage van een gedroomde toekomst voor het natuurgebied Engelermeer. Het is een schatkaart. 'De vrienden van het Engelermeer' is een vereniging van sportievelingen en natuurliefhebbers uit de regio die gezamenlijk zorg dragen voor duurzaam gebruik en onderhoud van het recreatiegebied Engelermeer. De vereniging is gastheer in het gebied en stimuleert verantwoord recreëren in haar activiteiten voor leden en niet-leden. Het watersportpaviljoen is de centrale plek voor ontmoeting. Het gebied bevat een sportschool in de openlucht, een strandbad, een natuurcamping en een natuurvriendelijke haven. Er is gelegenheid voor watersport die uitgaat van voortbewe-

ging door wind en water. Er is een haven voor platbodems en een kleine zeilschool waar kinderen leren zeilen met zeil, zwaard en roer. Bewust omgaan met de natuur en het samengaan van recreatie en ecologie staan centraal in dit plan.

Pollen des Engelermeer

VALERIE KOPPELLE

Het Engelermeer is gelegen in het rivierengebied, een gebied dat wordt gekenmerkt door openheid en grootschaligheid, maar ook bekend staat om haar strijd met het water. Daarom werden boerderijen, maar ook

dorpen, van oudsher op pollen (terpen) geplaatst, zodat bij hoogwater de huizen en akkers droog bleven.

De ontgravingen van het Engelermeer bieden kansen de rand tussen de plas en het open polderlandschap opnieuw in te richten. Tevens om het gebied hier haar identiteit te laten versterken. De openheid naar het landschap wordt vormgegeven door een verdichting van pollen. Een verwijzing naar de cultuurhistorie van het gebied, tevens een kans om hier extra opvangcapaciteit voor water te realiseren. Het wateroppervlak wordt vergroot door het realiseren van een ecologisch hoogwaardig overstroomgebied; het pollenlandschap. Een dynamisch landschap dat er in elk seizoen en bij elke waterhoogte anders uitziet. De waterfluctuaties zorgen voor een rijke ecologische variatie en een prachtig natuurlandschap.

Flora en Fascia ANETTE TEN DOESCHATE

De ontworpen structuurvisie voor de Engelermeer is in eerste instantie een reactie op de bestaande context. De geweldige ligging en rijke variëteit aan omliggende en nabijgelegen groen- en woongebieden bieden uitgangspunten voor een visie.

Aan de westkant van de Engelermeer bijvoorbeeld vinden we een polderstructuur en de Sompen en Zooislagen. De waterlijnen, maar ook de doorzetting van de groene zone is hier een interessant ontwerpuitgangspunt, maar

ook een ecoLogisch idee. Zo zijn alle ontwerp-ingenrepen gebaseerd op de aangrenzende bestaande situatie in ontmoeting met de (groter gegroeide) plas. Een landschappelijke vertaling van de (architectonische) context bindt de Engelermeer met

Den Bosch, woonwijk, Haverleij en polder.

Fascia betekent letterlijk bindweefsel, en in Flora en Fascia is het ontwerp dan ook als binding tussen nieuw en bestaand, Engelermeer en omliggende wereld, gebruikt.

Engelermeer: landschap van 4 vervlochten ecotopen

**TOM BOKKERS & ROELANT TEN KATE —
MASS / STUDIODAPPER**

Dit plan is een herbezinning en herwaardering van de rijke traditie van het ruimtelijk ontwerp en getuigt van een geloof in de maakbare samenleving, zonder te vervallen in de heersende dogmatische & clichématige esthetiek van de recreatieplas. Het verbinden, programmeren en het ontwikkelen van diversiteit is uitgangspunt om een rijke ervaring van het landschap en een verrijkt Engelermeer te creëren.

Engelermeer

Uitgangspunt voor het creëren van het landschap van ecotopen is vervlechting van bestaande structuren en landschappen in het plangebied. Ecotopen die herkenbaar zijn: Aquacultuur en landtongen, Eilanden en rietlanden, Moerasbos en landgoed en

Badplaats en strand & duinen. De binnenring voor fietser en wandelaar functioneert als een kralenketting die de ecotopen aan elkaar rijgt.

Aquacultuur / Landtongen

Waterkavels worden gescheiden door landtongen, dijklichamen en muurdammen. Door omkering van de polderstructuur ontstaat een nieuw type cultivatie-landschap. Het waterland. Nieuwe vormen van cultiveren worden hier ontwikkeld: Het verbouwen van watergewassen en het kweken van vissoorten.

Eilanden en Rietlanden

De eilanden die ontstaan worden geprogrammeerd. Er is plaats voor een zorgboerderij, kampeertrein, jachthaven met clubhuis, park, vogelweide en aquacultuur. Trekvogels strijken neer voor voedsel en rust. De wandelaar heeft vrij spel. De recreant wordt programmatisch bediend.

Door de introductie van een kleinschalige badplaats met boulevard en een diep strand met paviljoens wordt deze plek als recreatief

strandgebied vormgegeven. Het nieuwe strand voedt de gebruiker die sport en recreatie graag combineert.

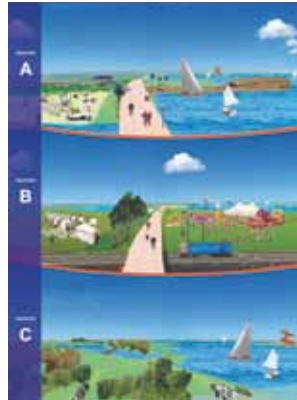
BLVD M. WILLEMS

De plek bij uitstek om te recreëren is de 'boulevard'. Op de boulevard komen mensen bij elkaar voor een wandeling of voor een ontspannend samenzijn. In de ontwerpogave vormt de boulevard als het ware een ruggengraat die de verschillende functies aan zich bindt,

en voorziet in de mogelijkheid om langs de verschillende programma's te 'zappen'. Door een directe fiets/wandel-verbinding met de stad is het mogelijk om even uit de drukte van het alledaags bestaan te stappen. En je te laten meevoeren op de boulevard naar één of meer exotische bestemmingen, of gewoon om even tot rust te komen in het prachtige natuurgebied.

De boulevard eindigt, ten slotte, in een hoogtepunt. De boulevard convergeert letterlijk met een omhoog spirallende hellingbaan naar de top van een uitkijktoren.

Polderforten en stadsmoerassen **MARTEN DASHORST**

De schatten des Engelermeer liggen verborgen in haar kunstmatigheid. Een zandwinplas in de polder, een natuurgebied in de stad; de groene tegenhanger van de naastgelegen Haverleij. Waarom niet het gekunstelde van de plek als uitgangspunt nemen: een aantal nieuwe polderforten aanleggen, en 's-Hertogenbosch door middel van inundaties beschermen tegen de buitenwereld. Het plan voor Polderforten & Stadsmoerassen is te omschrijven als 'natmaken, pappen en uitknijpen'. De zandwinning vindt plaats aan de westkant, waardoor

er ruimte ontstaat om de oostelijke oever diffuser te maken. Dit natte ecosysteem wordt vervolgens over het hele plan uitgelegd. Aan de westzijde van de plas middels lange sloten, aan de oostzijde middels natuurlijke waterfiltratieplassen en natte bosschages. Het recreatiegebied wordt compacter, met stranden vormgegeven als ontspanningsbolwerken in de polder. Door zich uitdrukkelijk naar de stad te presenteren als een kunstmatig landschap, krijgt het Engelermeer eindelijk het imago wat het verdient: een groene, natte weelde vlakbij een van Nederlands mooiste binnensteden.

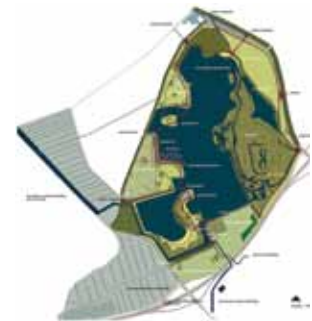

Omloop. **ESTHER KRUIT, EMILE VAN VUGT —
BUROKRUIT LANDSCHAPARCHITECTUUR /
UARCHITECTS**

De westzijde van het Engelermeer is ontdekt als recreatiegebied met stadsparkallure. De Omloop vormt de nieuwe recreatieve route rondom het Engelermeer. Vanaf één van de negen entrees kan je via de Omloop en informele onverharde routes het nieuwe parkgebied ontdekken.

De Omloop loopt o.a. langs de nieuwe haven met het markante watersport paviljoen. De haven heeft een eigen entree en parkeerterrein aan de Engelseweg. Aan de noordzijde zijn nieuwe zandstrandjes gemaakt met steigers en een speeleiland.

De nieuwe recreatieve waterverbinding van het Engelermeer met de Maas en de 'Moerputten' maakt het pallet aan watersportmogelijkheden compleet. Deze blauwe verbinding wordt gekoppeld aan een natte natuurverbinding bestaande uit rietlanden, moerassen en waterlopen.

De aanwezigheid van een nieuwe afslag Vlijmen/Engelermeer geeft het gebied metropolitane allure. Het grote open veld langs de snelweg, op zeer korte afstand van hartje Den Bosch is een fantastische plek voor bijvoorbeeld openluchtconcerten.

Het Engelermeer is eindelijk volwassen!

Natuurlijk! Engelermeer ANNE-MARIE VAN BREE

Gezien de aard van het gebied is gekozen om het gebied zo veel mogelijk toegankelijk te maken voor langzaam verkeer en voetgangers. De huidige toegang tot de ecologische zone met damwandprofielen is vervangen voor een overstaphekwerk. Om bezoekers meer bewust te maken van het gebied zijn er twee vormen van natuureducatie toegepast. Op het Noord-westelijke deel van het plan-

gebied is een picknickplaats gemaakt waar mensen hun tocht rond het Engelermeer kunnen beginnen en eindigen. Hier wordt in het seizoen en op dagen dat er veel bezoekers te verwachten zijn een mobiele vorm van natuureducatie geplaatst (een Milieu Educatie centrum op wielen). Vanaf dit punt vertrekt ook het belevenispad, een wandelpad dat de bezoekers meeneemt door de ecologische zone. Over smalle paadjes, boomstambruggen, door het riet en zelfs door een uitsnede in de

bodem, waardoor het mogelijk is om de grondopbouw zichtbaar te maken en waar mensen de insecten en dieren in het gras eens op ooghoogte kunnen ervaren. Het belevenispad eindigt bij een tweede overstaphekwerk van waaruit men het rondje Engelermeer kan vervolgen over een wandel of fietspad. Dit rondje voert vervolgens langs het strandbad af, door een kleinere bossage naar het toekomstige waterpaviljoen. Bij dit waterpaviljoen wordt een derde parkeerplaats gesitueerd. Waardoor er voor de automobilist een derde entree tot het gebied ontstaat. Het waterpaviljoen is zo gesitueerd dat het zichtbaar is vanaf het strandbad.

Onze visie voor het Engelermeer is vijfdelig. Ten eerste onderkennen we de sterke grenzen van het gebied en zien we deze als een opportuniteit voor het ontwikkelen van een eigen karakter. Vervolgens trachten we door middel van enkele eenvoudige infrastructurele ingrepen het gebied beter toegankelijk te maken. Een derde ingreep heeft betrekking op het vorm-

Tapis-plein

JEF POTTIER, TOM COLE & BAS MEULMAN — SCUD

geving van de oevers na dat de zandwinning voltooid is. Verder wordt het gebied gezoneert in natuurlijke en recreatieve stukken, waarbij de recreatieve delen aansluiten bij de stad en de natuurlijke bij bestaande groenclusters. Het finale ontwerp van het park is opgehangen aan een nieuwe route doorheen het gebied waaraan bepaalde gebouwen en activiteitenclusters zijn gekoppeld.

Extravert landschap.

NIELS HUNEKER & JAN WESTENENG

Extravert Landschap maakt de variëteit in het landschap rond het Engelermeer zichtbaar. Het Engelermeer is hierin geen afgeschermd gebied maar deel van het geheel. Door expliciet te reageren op de afzonderlijke onderdelen in het landschap wordt het contrast tussen de deelgebieden vergroot en de leesbaarheid van het landschap verbeterd.

Aan de zuidzijde van het Engelermeer is de stedelijkheid van Den Bosch in de vorm van een groot stedelijk waterplein geprojecteerd. Middels een royale verbinding voor alle vormen van langzaam verkeer wordt de A59-barrière overbrugd.

In het moerasbos mag de natuur zijn gang gaan.

De toegankelijkheid wordt vergroot.

Het polderlandschap van De Woerd wordt doorgetrokken tot aan het Engelermeer. Drassige Rietoevers vormen de overgang.

De Polder van Bokhoven loopt door middel van rechthoekige poldereilanden door tot in het Engelermeer. De verschillen in gebruik weerspiegelen de variëteit van de polder. De recreatieplas wordt ingekapseld door dichte bebossing.

Grond PEPIJN VAN VOORST — STU.DI.O.VAN.V

Het Meer wordt gevormd door de grond rondom.

Het Engelermeer balanceert letterlijk tussen stad en land, cultuur en natuur.

Ondanks de fricties die dit onvermijdelijk met zich meebrengt is het een uitgelezen mogelijkheid om beide dichter bij elkaar te brengen en de mensen bewuster te maken van het belang van een evenwichtig ecologisch Nederland.

Hiertoe wordt het gebied ontwikkeld tot een hoogwaardig recreatief ecologisch park welke is onder te verdelen in verschillende zones met elk een ander Brabants landschapelijk thema; Brabant in een notendop. Hiervoor worden de bestaande kwaliteiten versterkt en komt er een zone met als thema energie, het cultuurlandschap van morgen.

Vier specifieke kwaliteiten (natuur, strand, marina, spel), met elk hun eigen belangstellenden, worden geconcentreerd op vier 'eilanden'. Hierdoor blijft het gebied rondom het meer volledig publiek toegankelijk, als een continue route zonder obstructies, terwijl de 'eilanden' intensief en volledig door een bepaalde gebruikersgroep kunnen worden toegeëigend.

Beverlust MARK VAN GILS, TIJMEN VAN STRATEN & ROEL MENNEN — CROONEN ADVISEURS BV

Op de eerste kadastrale kaart uit 1810 staat de naam 'Beverspijken' bij wat nu het Engelermeer is. Die bevers willen we terug! Tegelijkertijd willen we een gebied waar het goed toeven is voor de bewoners: een 'lustoord' voor de stad. De naam 'Beverlust' staat voor deze ambities.

Bestaande kwaliteiten
De huidige situatie bezit

kwaliteiten, waarmee de plas zich onderscheidt van andere plassen in de regio. De sterke geleiding van de oevers, de baaitjes, het niet aangeharkte karakter en de natuurlijkheid zijn ijzersterke punten.

Relatie met de stad

De enigszins verborgen ligging wordt gekoesterd. Beverlust is een 'urban jungle'. Beverlust wordt niet op een dienblad gepresenteerd aan de stad, maar blijft een spannende oase die je moet ontdekken en beleven.

Landschappelijk ontwerp

Met een heldere landschappelijke ingreep maken we van de pragmatiek een ontwerp. Een 2500 meter lange en 30 meter brede vaart, evenwijdig aan de Engelseweg, scheidt samenhang in de westflank.

Eendenkooi

Het moerasbos rond de eendenkooi is de natuurkern van Beverlust en een ideale habitat voor de bever. De contour van de eendenkooi is beleefbaar door een smalle zone in het moerasbos open te houden.

Ontwikkelingsstrategie

De eilanden zijn de recreatieve enclaves. De eilanden worden geheel of gedeeltelijk verpacht aan ondernemers. De eilanden zijn bij uitstek geschikt voor specifieke recreatieve.

Parel tussen appel en aardappel

FHREJA DECKERS & ERIC VAN HEES

Het Engelermeer is geen element dat volkomen los staat van haar omgeving. Het heeft zowel een recreatieve als ecologische functie. Het uitbouwen van de ecologische kernkwaliteiten naast de recreatieve functie staat in onze visie centraal.

Om de ecologische kwaliteiten te waarborgen en te versterken is het oostelijk gebied enkel vanaf de randen van het natuurgebied te beleven. Er worden louter extensieve recreatieve voorzieningen getroffen. De voormalige Appel- en Aardappelendijk worden voor het 'rondje om' in ere hersteld.

De westzijde van het plangebied kent een geheel andere uitstraling. Dit type natuur leent zich beter voor intensieve vormen van recreatie. Daarom wordt in dit deel een concentratie van intensieve watergerichte recreatie voorgesteld, zoals het strandbad met watersportpaviljoen met de daarbij behorende watersporten. Het Engelermeer wordt een locatie waar ontmoeten, beweging en ontspanning centraal staan.

Natuur in zicht ANDRE KROESE

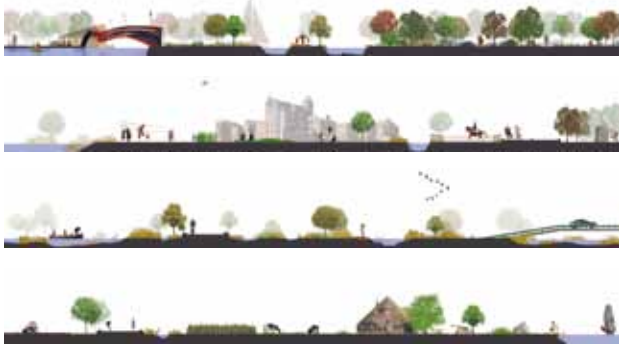
Nu de zandwinning in en rondom het Engelermeer wordt beëindigd is het tijd om het gebied een nieuwe bestemming te geven. Dit ontwerp voorziet in een uitbreiding van de bestaande natuur, maar vooral in een overgang van het agrarisch landschap naar deze natuur. Door verschralling en inzet van runderen van boeren in de omgeving wordt de biodiversiteit vergroot en blijft het open karakter van

het landschap gewaarborgd. (a) Land-art, een bed & breakfast met camping en een evenemententerrein zullen worden toegevoegd aan het al bestaande programma.

Een hoofdstructuur van lanen wordt over het landschap gelegd met als doel de verschillende gebieden rondom het meer met elkaar te verbinden. (b) Tevens wordt hierdoor een heldere aansluiting gecreëerd met de omliggende wijken en worden toegangen naar het gebied geaccentueerd. De lanen met daaraan gekoppeld fiets- en wandelpaden zorgen voor een eindeloze hoeveelheid mogelijkheden om het gebied te ontdekken. Drie zandheuvels refereren aan de voormalige zandwinning in het gebied, elk met een andere functie. Zo kan de heuvel langs de A59 dienen als 'landmark' en de herkenbaarheid van het gebied vergroten.

Verdeel, verbind & heers JASPER HIKHUIJSEN

Van landschappelijke zichtlijnen tot dichte bospartijen, van strandbad tot eendenkooi en van ontgroningen tot noodoverloop; momenteel zijn er veel zaken die invloed hebben op de planvorming voor het natuurgebied rond het Engelermeer en die tegelijkertijd leiden tot een rommelige indeling door de grote diversiteit.

Om duidelijkheid te scheppen en een kader op te stellen voor een duurzame ontwikkeling van het gebied in de toekomst is de eerste stap die wordt gezet in VERDEEL, VERBIND & HEERS het onderscheiden van vier verschillende deelgebieden met elk een eigen landschappelijke kwaliteit, programmatische invulling en aansluitende gebruikersgroepen. Een tweede stap is het (door)ontwikkelen van verbindingen op de verschillende schaalniveaus uiteenlopend van o.a. 'De Groene Delta', het complete plangebied en de verschillende deelgebieden om een geïntegreerde samenhang te bewerkstelligen. De herstructurering tezamen met de versterkte en verbeterde verbindingen leiden tot een beheersbaar gebied dat plek biedt aan de natuur en aan de grote diversiteit van gebruikers.

Riverscape 2020

FRIEDRIKE DANZ & MAARTEN DE REGT —
DE REGT + DANZ ARCHITECTUUR & LANDSCHAP

De Maas heeft een rijke geschiedenis aan veranderende rivierlopen. Door meegevoerd materiaal werden de oeverzones geleidelijk hoger. Tot de rivier in een nieuwe

meander om de hogere gebieden heen stroomde. In dit zich steeds herhalende proces liggen de schatten van het hele gebied rond 's-Hertogenbosch verborgen: de constante natuurlijke omkering en verandering van het landschap.

Hierdoor ontstonden landschappelijke elementen als stroomruggen (hoge delen langs de rivier), donken (geïsoleerde zandwelin- gen), komgebieden, geulen, en oude meanders (lage gebieden, al dan niet watervoerend).

De omgeving van rivieren was altijd aantrekkelijk voor de mens om nederzettingen te bouwen. Op stroomruggen werden dorpen en steden ontwikkeld. En de dorpen en steden zijn in de loop der tijden ook gegroeid.

Het landschap rondom rivieren is meer dan landschap alleen, het is een rivierschap. Hier wordt ruimte gegeven aan stedelijkheid en recreatieve activiteiten, natuurgebieden en de verbindingen ertussen en het water dat in tijden van hoogwater geborgen kan worden.

Natuurlijk weefsel, landschapsvisie Engelermeer
JORRIT NOORDHUIZEN & PAUL VAN DIJK

Het Engelermeer kenmerkt zich door een afwisseling van verschillende sferen en ecotypen; open en gesloten, nat en droog. Er wordt geïnvesteerd in ruimtelijke netwerken om deze verschillende karakteristieken beleefbaar te maken. Dit weefsel is gericht op verschillende ‘tempi’ van beleving; fietsen, wandelen (routes) en verblijven (paviljoen & follies).

Het doel van deze visie is niet het specifiek vastleggen van gebruiksfuncties maar juist het scheppen van ‘condities’ voor gebruik waardoor mensen het gebied, binnen een bepaald kader, ‘eigen’ kunnen maken. Dit kader wordt gevormd door oevertypen en landschappelijke sferen. De verschillende oevertypen geven aanleiding tot divers ruimtelijk gebruik. Verder is het gebied autoluw en zal het netwerk van fiets- en wandelroutes aansluiten op routes vanuit de omliggende kernen en deze verbinden. Het recreatief gebruik binnen het gebied is gezoneerd van intensief (west) naar extensief (oost). Het gebied vormt in noord-zuid richting een robuuste ecologische verbinding met omliggende groengebieden.

Natuurlijk actief **LODEWIJK BALJON LANDSCHAPS-ARCHITECTEN, WOUTER EVERS, KARIN VAN ESSEN & JAN LOKKER — BOSKALIS**

De meeste plassen rond Den Bosch liggen geïsoleerd. Het Engelermeer kan zich daarvan prettig onderscheiden, door het water intens met de omgeving te verknopen. Doel: het Engelermeer opnemen in landschappelijke en stedelijke groene corridors en onderdeel

maken van ecologische verbindingen.

De ruimtelijke ervaring wordt verrijkt en de gebruiksmogelijkheden worden versterkt door landschapselementen op te rekken: steviger, overtuigender, aantrekkelijker, functioneler. Er ontstaan aangename verschillen: van gezellig tot individueel, in een omgeving die uiteen loopt van verzorgd naar ruig.

Het paviljoen is het startpunt voor de centrale beweging, waarin de intensievere activiteiten, levendige drukte en de bijbehorende voorzieningen worden opgenomen. Dat leidt tot een zonering, waardoor elk gebruik goed tot zijn recht kan komen.

Een kostendrager is essentieel voor het welslagen van het plan. Aan de zuidkant is nog zandwinning mogelijk; technisch geschikt, economisch aantrekkelijk en ook ruimtelijk interessant. Het zand (de schat van het Engelermeer) blijft zo iets langer de motor van de landschapsontwikkeling.

De Bossche Bedelketting **ARJAN DE NOOIJER & BRAM ZONDAG — BUREAU ZONDAG**

De deelgebieden die grenzen aan het Engelermeer hebben allen een zeer verschillend karakter en vormen de bedels rond het Engelermeer. Allemaal een

verschillend karakter en een verschillende functie. Alle deelgebieden hebben hun eigen veerkracht en kunnen op zichzelf functioneren, maar gezamenlijk versterken ze elkaar en vormen ze een unieke combinatie van natuurlijke schoonheid en recreatiemogelijkheden. Het 'rondje

Engelenmeer', de ketting, laat de bezoeker een eenheid ervaren, met telkens nieuwe details en prachtige uitzichten. Alle deelgebieden zijn aan elkaar en aan het meer gerelateerd door de ketting.

Het Engelenmeer overstijgt de metafoor als het gaat om relaties naar omliggende gebieden. Voor alle deelgebieden zijn nieuwe relaties gecreëerd naar omliggende gebieden. Het Engelenmeer kijkt over haar grenzen heen.

Vrijtijdscentrum Engelermeer

**HANS VOORN &
MARK HAAGEN
— KAMERYCK VOF**

Veel mensen werken en wonen in een stedelijke leefomgeving en willen daaraan van tijd tot tijd ontsnappen. Er is een toenemende belangstelling voor 'natuurgerichte recreatie'. Dit is een brede verzameling van recreatievormen, waarbij de beleving

van rust, ruimte en natuur centraal staat. De beschikbare tijd van de hedendaagse recreant is beperkt. Vandaar dat deze op zoek gaat naar een kant- en klaar product.

Vrijtijdscentrum Engelermeer wordt een cluster van voorzieningen, alle met een groen imago. De voorzieningen, voor diverse doelgroepen, worden ondersteund door een centrale horecavoor-

ziening. De volgende voorzieningen zijn in het plan te onderscheiden: watersport/horecapaviljoen, pitch & putt golfbaan, fiets- en botenverhuur, wellnesscentrum, evenementen-terrein, drijvende overnachtingsmogelijkheden, speelvoorzieningen en vergaderfaciliteiten. De bestaande fiets- en wandelpaden zullen worden uitgebreid. Ook de optimale aansluiting hiervan op omliggende netwerken is belangrijk. Het plangebied, vooral het westelijke deel, wordt grondig aangepakt om het huidige uitgestrekte en desolate karakter om te vormen in een uitnodigend landschap.

Op zand sporen **DORIEN DE BOER, MIRANDA SCHUT,
ABRAM DE BOER & MARJOLEIN DEKKER**

Het vergraven van het landschap heeft geleid tot een uniek dynamisch terrein met een grote ecologische rijkdom en natuurlijke waarden rondom de zandwinning. Grond die vele eeuwen bedolven was, is na vergraven weer blootgesteld aan de krachten van daglicht, wind en water. Deze schrale voedselarme omstandigheden zijn schaars geworden in Nederland. De kern van het plan is het zichtbaar maken van de ecologische processen. Het doel is scheppen van mogelijkheden om gefascineerd te worden door hydrologie, ecologie en bodem processen. De dynamiek die nu op het terrein aanwezig is, zal in een nieuwe vorm gestalte

krijgen. Aanjagers zijn de op het terrein aanwezige hoogverschillen en het overschot aan oppervlaktewater. Het zullen de processen zijn die het terrein zijn identiteit en karakter geven ten gunste van de eigen kracht van het terrein. Het resultaat is een plek die geen vaste vorm kent en er iedere dag anders uit ziet.

De Bossche baan, natuurlijk pretpark op het Engelermeer
MARIUS GROOTVELD, JANTJE ENGELS, DAAN SWAKMAN & DAVID STRUIK

Situatie

Het Engelermeer omvat een gefragmenteerde variëteit aan landschapstypen; ongerepte natuur ontmoet hier polderlandschap en recreatie-

gebied. Door zandwinning is het wateroppervlak geleidelijk gegroeid. Hierdoor wordt de opgave gevormd om de nieuwe waterlijn vorm en betekenis te geven aan de nieuwe schaal die het meer gekregen heeft.

Roeibaan

Het Engelermeer krijgt een nieuwe structuur door de introductie van een roeibaan, de Bossche Baan. Deze heeft een tweeledige functie: het toevoegen van nieuw programma — professioneel roeien — en vormt een scheidend element tussen het recreatieve gedeelte en de ecologische zone.

Route van kamers

De rand van het meer is een verzameling van natuurlijke kamers, elk met een afwisselende relatie met het meer. Door nieuwe wandelpaden worden de kamers aaneengeschakeld. Twee bruggen completeren de wandelpaden op strategische punten en creëren drie gevarieerde wandelrondjes.

Programma

Op een drietal punten wordt nieuw programma toegevoegd. Aan het begin van de roeibaan wordt een tribunegebouw toegevoegd met faciliteiten, de westkant van het meer krijgt een 'verhard strand' met paviljoens voor watersporters, en aan de rand van het ecologisch gebied wijkt het bos en bevindt zich een natuurlijk landmark. In totaal maken de roeibaan, de twee bruggen en de drie programmatische interventies het Engelermeer een attractie voor de omgeving; een natuurlijk pretpark.

